

кому регулюванні без двозначних тлумачень законодавства і забезпеченні повної прозорості всіх процедур.

Список джерел

1. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 р. № 1160-IV.
2. Перелік законів України, прийнятих протягом 2010-2011 року на виконання завдань щодо дерегуляції підприємницької діяльності. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/info/412>.
3. Незалежні моніторинги дотримання вимог державної регуляторної політики з 2004 року здійснювались Інститутом конкурентного суспільства, Інститутом власності і свободи, Дніпропетровським координаційно-експертним центром з питань регуляторної політики та іншими
4. Інформація про здійснення органами виконавчої влади державної регуляторної політики у 2012 році. – [Електронний ресурс] / Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва. – К., 2013. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/info/1455>.
5. Щодо шляхів вдосконалення реалізації регуляторної політики в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/517/>.
6. Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 р. №1085/2010.
7. Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва» // Офіційний вісник України. – 2001. – № 4. – С. 1. – Ст. 105.
8. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 р. №1775-III.
9. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15.05.2003 р. №755-IV.
10. Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 06.09.2005 №2806-IV.
11. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.07 №877-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, N 29, ст.389. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=877-16>
12. Ляшенко В.И. Регулирование развития малого предпринимательства в Украине: проблемы и пути решения: Монография / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2007. – 452 с.
13. Реальна економічна свобода – одна з підвалин відкритого суспільства: експертна оцінка ситуації в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.deputat.org.ua/include/OSF_Academia_Ekonomichna%20svoboda%20v%20Ukraini_karta%20polityky_2010-2012.pdf.
14. Сколотый Ю., Пасочник В. Плюси у звіті й мінуси в підрахунку // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/finances/plyusi-u-zviti-y-minusi-v-pidrahunku-_html.

О. Шемяков

м. Донецьк

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ПЛЮС ВИРОБНИЧА ДЕМОКРАТІЯ – СИНЕРГЕТИЧНИЙ ЕФЕКТ

Стан, що склався у економіці України, змушує державу вести пошук інноваційних підходів, спрямованих як на досягнення конкурентоспроможності виробництва, так і на вирішення соціальних проблем, що неухильно виникали, виникають і будуть виникати, оскільки бізнес – це форма соціально-трудових відносин певних соціальних груп людей, які, взаємодіючи одна з одною, намагаються реалізувати свої інтереси [1].

Вивчення практики виробничої діяльності країн з розвинутою системою господарювання, де діє громадянське суспільство, дає підставу стверджувати:

По-перше, що інноваційним способом досягнення конкурентоспроможності економіки є її кластеризація. Тобто, концентрація на певних територіях, взаємозв'язаних організацій, підприємств, науково-дослідних закладів і інших суб'єктів господарювання, взаємодія яких базується на принципах демократії, взаємоповаги, які взаємодоповнюють один одного. Такий підхід сприяє пошуку ефективних форм господарювання, що дозволяє суттєво підвищити конкурентоспроможність економіки. На думку українських вчених «Економіка території, що формується на основі кластерів, – це модель конкурентоспроможної та інвестиційно привабливої економіки, що базується на використанні ефектів синергії та масштабу. Кластерні локальні мережі територіально-виробничих систем є джерелами й факторами забезпечення високого рівня та якості життя населення, економічного зростання сталого розвитку території» [2, с. 55]. Надаючи характеристику кластерному підходу, російський науковець Коновалова М.Є. зазначає, що «Кластерний підхід дозволяє розглянути і надати характеристику галузей стосовно конкретної території та її особливостей. У кластерній формі організації промислових виробництв полягає ряд серйозних переваг для бізнесу, завдяки яким кластери впливають на

конкурентну боротьбу. По-перше, це підвищення продуктивності фірм і галузей, що входять в кластер, по-друге, значний потяг до інновацій, по-третє, стимулювання нових видів та форм бізнесу, що розширяє кордони кластера» [3, с. 94]. Видатний американський вчений М. Портер розглядає кластер як групу географічно близьких взаємопов'язаних компаній і асоційованих інститутів у певній сфері діяльності, що характеризуються спільністю та взаємодоповненням один одного [4, 5]. Звертає увагу й те, що науковці в своїх дослідженнях, а роботодавці в практичній діяльності розглядають кластеризацію, в основному як метод, спрямований тільки на досягнення *конкурентоспроможної діяльності суб'єктів господарювання і отримання максимального прибутку*.

По-друге, ефективним способом вирішення соціальних проблем є демократизація процесів взаємодії певних соціальних груп, в яких людський фактор посідає найважливіше місце. Справа в тому, що будь-який вид економічної діяльності завжди пов'язаний із соціальними процесами та використанням людського чинника, який можна ефективно задіяти у господарській діяльності та праці, і, завдяки якому створюються матеріальні та духовні потреби. Будь-який вид господарської діяльності будується за тісної взаємодії таких соціальних груп як роботодавці та наймані працівники. У процесі взаємодії вони не тільки організують роботу виробництва, але й формують певні соціально-трудові відносини. Міжнародний досвід розбудови сучасної економіки показує, що ставка на людський вимір створює сприятливі умови щодо забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання і досягнення сталого розвитку виробництва. Отже, все, що відбувається у глибинах економічних процесів, відбувається через відповідні соціальні групи людей. Виникнення розбіжностей інте-

ресів між ними лише вказує на наявність протиріч, а врегулювати їх повинні люди, наділені розумом і совістю. Вони повинні опиратися в своїх діях на такі базові цінності як права людини, демократія, верховенство закону, реалізацію яких гарантує держава, що є основою демократизації процесів взаємодії суб'єктів соціально-трудових відносин. Слід зазначити, що важливим напрямом діяльності суб'єктів соціально-трудових відносин, який гармонізує їх взаємостосунки, є розвиток виробничої демократії як «...сукупності інноваційно-демократичних форм і методів управління соціально-трудовими відносинами на виробничому рівні, що є запорукою стабільного розвитку підприємницької діяльності та забезпечення соціальної безпеки як на рівні суб'єкта господарювання, так і в цілому у суспільстві» [1, с. 46].

Як бачимо, демократичні цінності стають основою для застосування як інноваційних підходів щодо досягнення конкурентоспроможності підприємств, так і вирішення соціальних проблем, що виникають у процесі оздоровлення економіки. А в сукупності ці підходи повинні посилювати вплив на створення умов щодо сталого розвитку виробництва та досягнення соціальної безпеки у суспільстві.

Незважаючи на широкий спектр наукових досліджень кластеризації як способу досягнення конкурентоспроможної діяльності підприємств і підходів щодо ефективного вирішення проблем соціального спрямування, їх сукупний вплив на оздоровлення економіки України, залишається дискусійним і потребує подальшого вивчення.

Мета статті полягає у встановленні взаємозв'язку між розвитком кластеризації і виробничої демократії та його вплив на досягнення синергетичного ефекту, що дозволяє підвищувати конкурентоспроможність виробничої діяльності та забезпечує соціальну безпеку.

Пошук шляхів розбудови національної конкурентоспроможної економіки і одержання бажаних результатів, спрямованих на вирішення проблем, пов'язаних зі змінами, що відбуваються у світовій економіці, сприяв появі цілої низки наукових публікацій. Зазначені проблеми присвячено чимало досліджень зарубіжних і українських вчених, серед яких роботи В. Бакума, О. Гуменюка, А. Кальянова, І. Косача, В. Мамонової, А. Маршала, Т. Наконечної, М. Портгера, В. Шкоди та інших.

Так, у своїй роботі вчений Мамонова В. В. вказує на те, «...що в сучасний період постіндустріального розвитку мережеві форми, серед яких провідне місце займають територіальні кластери, відіграють важливу роль в підвищенні конкурентоспроможності регіональної економіки» [6, с. 46-50].

Російський науковець Коновалова Н.Е. у своєму дослідженні аналізує роль кластерного підходу в структурній збалансованості суспільного відтворення, вона звертає увагу на те, що кластери є новим типом самоорганізації економічної системи. На її думку, кластерний підхід передбачає:

«1. Розгляд стратегічних груп галузей комплексних компаній, що відносяться до різних галузей.

2. Просування стратегічної групи компаній в рамках доповнюючих сегментів.

3. Формування ефективних взаємовідносин між ключовими тримачами інтересів, які сприяють підвищенню продуктивності і конкурентоспроможності. Створюється основа для розвитку державно-приватного партнерства.

4. Враховується, що більшість учасників не є прямими конкурентами, які володіють загальними потребами і мають спільні бар'єри для розвитку. Тобто, кластери є комбінацією конкуренції і кооперації, де відбувається симбіоз цих двох процесів.

5. Формування кластерів підпорядковане логіці синергетичного підходу, що знаходить віддзеркалення

в основній системній властивості емерджентності, яке властиве кластерам, що утворюються. Функціонування кластерів в умовах невизначеності створює передумови для пошуку нових комбінацій взаємозв'язків між учасниками суспільного відтворення.

6. Інтенсивна організація нового за рахунок взаємодії малого і середнього бізнесу, де формуються основи інноваційної диверсифікованої економіки.

7. При швидкій зміні структурних пріоритетів реакція економічних агентів в кластерах є адекватнішою, що набуває істотного значення в умовах динамічних змін господарської системи.

8. Посилення мультиплікативного ефекту в результаті тісного міжфірмового контакту в кластері, а також унаслідок налагоджених каналів передачі інформації, нововведень між конкуруючими кластерними утвореннями, що зрештою позитивно впливає на загальний рівень конкурентоспроможності економіки» [3, с. 95].

Розглядаючи теоретико-методологічні засади розвитку кластеризації у сучасній економіці, українські науковці А. Кальянов і В. Шконда [2] надають їй визначаючу роль в успішному становленні регіональної економіки. Спираючись на світовий досвід та підтверджуючи доцільність кластерних утворень, вони звертають увагу на те, що «...в умовах ринкової глобалізації економіки підйом провідних її галузей і соціальної сфери повинний здійснюватися на засадах використання окремих соціально-інтеграційних систем. Найефективнішою та перспективною формою таких систем є інноваційні кластерні об'єднання» [2, с. 4-5]. На думку вчених, кластери – це «...один з найважливіших інструментів державного регулювання економіки та розвитку адміністративно-економічних регіонів України...» [2, с. 4-5]. До особливостей кластеризації вони відносять «...отримання максимального синергетичного ефекту від тісної взаємодії суб'єктів господарювання та організацій різних галузей та форм власності» [2, с. 24].

Отже, значної уваги заслуговує застосування кластерів в рамках конкретної території з урахування особливостей діючих галузей економіки. Такий підхід в останній час поступово набирає обертів і в Донецькому регіоні. Традиційно-базовими галузями економіки Донецького регіону є вугільна та металургійна промисловість, а також агропромисловий комплекс. В сучасних умовах розвитку економіки на думку українських науковців [8] ці галузі знаходяться під впливом міжнародної конкурентної боротьби та інституційних перетворень, що призводить до соціально-економічної напруги та виникнення загрози дестабілізації взаємовідносин суб'єктів соціально-трудової сфери. В цих галузях використовується значний людський потенціал, тому у відповідності до стратегії підвищення конкурентоспроможності Донбасу «Донбас-2025: стратегія майбутнього» [9], взято напрямок про утворення в регіоні металургійного кластеру та кластеру сільськогосподарської і харчової промисловості. У зв'язку з цим на території області відбулася певна підготовча робота по їх формуванню. Так, на сьогодні вже проведена певна концентрація зазначених галузей у вигляді компаній, груп, корпорацій тощо. Створено Донецьку паливно-енергетичну компанію (ДПЕК), до якої увійшли підприємства, що представляють ланцюжок від видобутку і переробки вугілля до виробництва і постачання електроенергії. Цілями об'єднання стали координація господарської діяльності і забезпечення умов ефективного виробництва підприємств паливно-енергетичного комплексу Донбасівського регіону. Сформовано вертикально-інтегровані компанії «Метінвест Холдинг», ПРАТ»Донецьксталь – металургійний завод» та інші, які диверсифікують металургійне і вугільне виробництво

во. Важливо підкреслити, що в умовах ринкової системи господарювання об'єднання підприємств галузей, які сконцентровані на вигляді компаній, концернів, холдингів, груп, корпорацій тощо не мають такого рівня демократизації діяльності, яку мають кластери, де кожному учаснику гарантується широка автономія.

Огляд наукових досліджень вказує на високий інтерес вітчизняних та зарубіжних науковців до дослідження кластерного підходу і його значення для підвищення конкурентоспроможності підприємств. Але в той же час вчені по-перше, не приділяють достатньої уваги розвитку соціальної складової економіки в умовах кластеризації; по-друге, тільки незначна їх кількість розглядає отримання синергетичного ефекту від створення кластерів у сукупності із застосуванням інноваційних методів вирішення соціальних проблем на засадах виробничої демократії, що сприяє гармонізації взаємовідносин у соціально-трудовій сфері.

Проведений українськими вченими аналіз діяльності вугільної та металургійної промисловості України [8] дає підставу стверджувати, що в зазначених галузях розпочався процес пошуку шляхів, спрямованих на виявлення підходів, які дозволяють не тільки підвищувати конкурентоздатність діючих суб'єктів господарювання, але й гармонізувати соціально-трудові відносини між учасниками виробничої діяльності (роботодавцями та найманими працівниками). Одним із таких підходів є орієнтація організації виробничої діяльності на базові людські цінності з метою мобілізації суб'єктів соціально-трудових відносин на якісне виконання трудових обов'язків. До базових цінностей розвитку ефективних взаємовідносин у соціально-трудовій сфері належить таке явище як виробнича демократія, яка є особливим видом діяльності суб'єктів соціально-трудових відносин, розвиток якої передбачає застосування інноваційно-демократичних форм і методів управління взаємодією між роботодавцями та найманими працівниками. Найбільш дієвими серед них є корпоративна культура і соціальна відповідальність.

Корпоративна культура є особливим видом діяльності організації і розвитку людської життєдіяльності, тобто, – це один з процесів взаємодії суб'єктів соціально-трудових відносин, на базі якого формуються людські цінності, що забезпечують правила поведінки відповідних соціумів. У той же час «... корпоративна культура як метод подальшого розвитку виробничої демократії в управлінні соціально-трудовими відносинами дозволяє на базі людських цінностей мобілізувати їх на якісне виконання обов'язків. Це сприяє активності людського персоналу та пошуку компромісів з метою підвищення конкурентоспроможності, адаптивності й ефективності виробництва» [1, с. 45]. Отже, застосування цього методу посилює мультиплікативний ефект, спрямований на досягнення бажаної конкурентоспроможності підприємств.

Особливої уваги заслуговує додержання суб'єктами господарювання міжнародного стандарту SA 8000 «Соціальна відповідальність» [10, 11]. Справа в тому, що побудова ефективної ринкової економіки і громадянського суспільства залежить від успішного протікання процесів формування ринкової системи господарювання та пошуку взапорозуміння між суб'єктами трудових відносин. Такий підхід потребує відповідних змін у площині виконання зобов'язань бізнесу перед державою та найманими працівниками. До того ж, для підприємців, які позиціонують себе як успішні, завжди постає питання щодо необхідного узгодження свого подальшого розвитку як із суспільством, так і з працівниками. Таким чином, соціальна відповідальність «... як ефективний метод розвитку критеріїв демократизації взаємодії суб'єктів соціально-

трудових відносин, що забезпечують гідні умови праці на робочих місцях і покращення якості життя найманих працівників...» [1, с. 45] також посилює мультиплікативний ефект процесу досягнення кінцевого результату. Як бачимо, корпоративна культура і соціальна відповідальність, будучи ефективними методами розвитку виробничої демократії, в результаті тісного міжфірмового контакту в кластері, спрямовані на досягнення мультиплікативного ефекту у площині отримання кінцевих результатів виробничої діяльності. Тобто, спостерігається взаємозв'язок між застосуванням інноваційних форм і методів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності виробництва і розвитком виробничої демократії.

Узагальнення проведеного дослідження дозволяє дійти наступних висновків:

- розглянуті способи досягнення конкурентоспроможності виробництва і гармонізації соціально-трудових відносин вказують на те, що головним їх завданням є оздоровлення економіки як на територіальному, так і на виробничому рівнях, а їхній взаємозв'язок є необхідною умовою на шляху демократичних перетворень та виконання зазначеного завдання;

- посилення мультиплікативного ефекту здійснюється завдяки сукупній дії результатів від кластеризації і розвитку виробничої демократії в управлінні соціально-трудовими відносинами;

- на кластеризацію слід дивитися не тільки як на об'єднання підприємств, що вирішують свої бізнес-інтереси, але й на форму вирішення соціальних проблем на засадах виробничої демократії;

- ефективність управління економікою досягається завдяки розвитку кластерів та виробничої демократії, які в сукупності формують синергетичний ефект, що дозволяє підвищувати конкурентоспроможність виробничої діяльності та забезпечує соціальну безпеку.

Список джерел

1. Шемяков О.Д. Развитие виробничої демократії в управлінні соціально-трудовими відносинами: теорія і практика: Монографія / О.Д. Шемяков. – Донецьк: ВІК, 2012. – 290 с.
2. Шкода В.В., Кальянов А.В. Теорія та практика розвитку кластерів в сучасній економіці: Монографія. – Донецьк: Світ книги, 2013. – 147 с.
3. Коновалова М.Е. Кластерный подход и его роль в структурной сбалансированности общественного воспроизводства [Текст] / М.Е. Коновалова // Успехи современного естествознания, Москва. – №12. – 2011. – С. 93-96.
4. Портер М.Э. Конкуренция. – М.: Вильямс, 2005 – 608 с.
5. Портер М.Е. Стратегія конкуренції Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів. – К.: Основи, 1998. – 390 с.
6. Кластери як інструмент регіонального розвитку: матеріали науково-практичного семінару (м. Феодосія, 16-20 липня 2012 р.) / За ред. проф. В.В. Мамонової. – Х.: ХарPI НАДУ, 2012. – 115 с.
7. Marshall A. / Principles of Economics: An introductory volume [Текст] / A. Marshall / - London. UK: Macmillan. 1890. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.econlib.org/library/Marshall/marPtoc.html>
8. Соціальний вимір вугільної та металургійної галузей промисловості України: моногр. / О.І. Амоша, Ю.С. Залознова, В.П. Антоноук, О.Ф. Новікова, Є.В. Котов та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2013. – 164 с.
9. Донбас-2025: стратегія майбутнього. Донецька обласна державна адміністрація. [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <http://donoda.gov.ua:81/main/ua/news/detail/6284.htm>
10. Бібліотека голови профспілкового комітету. – 2007. – №7. «Міжнародний стандарт SA 8000: на шляху поширення принципів гідної праці». – К.: Профінформ ФПУ, 2007. – 48 с.
11. Грішнова О.А. Соціальна відповідальність – шлях до європейської соціальної держави / О.А. Грішнова // Соціально-трудові відносини: теорія та практика: зб. наук. праць: – К.: КНЕУ, 2011. – № 2. – С. 6-12.